

'parting present' (16 juli 1865) met als toegift de rijkelijk geannoteerde vertaling van een klein werk²⁴ van Henricus Oort (16 juli 1865).²⁵

Colenso won op 20 maart 1865 zijn zaak. In een brief van 21 maart 1865 laat hij dat aan Kuenen weten.

The decision was given yesterday. I copy the last words which contain the substance of it. 'Their Lordships therefore will humbly report to Her Majesty their judgement & opinion that the proceedings taken by the Bishop of Capetown and the judgement or sentence pronounced by him against the Bishop of Natal, are *null & void in law*'.

Op 15 augustus keert Colenso, na een juridisch gevecht ('another fight' [13 april 1865]) over zijn inkomsten,²⁶ naar zijn diocees terug. Hij werd daar evenwel niet met open armen ontvangen. Bisschop Gray, die tot de hoogkerkelijke richting behoorde en wie inmenging van de overheid in kerkelijke aangelegenheden een doorn in het oog was, had de uitkomst van Colenso's beroep op de kroon niet afgewacht en de kerk van Zuid-Afrika geëmancipeerd. De door Gray gecreëerde situatie verzwakte de positie van Colenso en leidde tot een scheuring in de kerk van Natal en tot de aanwezigheid van twee bisschoppelijke zetels aldaar naast elkaar, die van de bisschop van Maritzburg²⁷ als bisschop van de Kerk van Zuid-Afrika, en die van de bisschop van Natal, Colenso, als 'Queen's bishop' van de Kerk van Engeland. Na Colenso's dood werd zijn zetel niet meer bezet.

Kuenens oordeel over Colenso's rol in de kerkstrijd

Kuenen had grote bewondering voor Colenso's kerkelijke opstelling. In de terugblik op Colenso's leven prijst hij hem om de wijze, waarop hij frank en vrij tegen de heersende inzichten in zijn kritische bijbelbeschouwing tot uitdrukking had gebracht. In zijn onverzettelikheden en liefde voor de waarheid vergelijkt Kuenen hem met Luther op de Rijksdag te Worms, die zozeer overtuigd was van de plicht te moeten spreken dat hij niet kon zwijgen en er al evenmin toe kon besluiten zijn overtuiging in verhulde of in zo min mogelijk aanstotelijke vorm uit te spreken.²⁸ Voor Kuenen was Colenso een echte 'hervormer' en een rechtgeaard protestant. De argumentatie daarvoor draagt hij aan in het artikel in *De Gids*, dat uiteenvalt in twee delen: (a) Een beschrijving van de inhoud van de bijdrage van H.B. Wilson aan de bundel *Essays and Reviews*, van diens verdediging in de tegen hem aangespannen zaak,²⁹ alsmede Kuenens evaluatie van één en ander; (b) Een beschrijving van de verwickelingen rondom Colenso en diens publicaties,

meer de vergoeding aan Kuenen komt aan de orde. Uiteindelijk bleef die achterwege, omdat het werk commercieel onaantrekkelijk bleek ('But it is, as you know, a book only for *scholars* – & I am afraid that we have hardly enough 'scholarship' in England to welcome it heartily' [3 febr. 1865]). De totale oplage bedroeg 500 exemplaren ('the circulation will be apparently so limited, that the expenses of publication may not be covered'; 'nor, to say the truth, do I expect that they will sell speedily' [13 april 1865]). Niettemin kan Colenso schrijven: 'but I am very well satisfied with the effect it has produced (...) as the fruit of my labour' (16 juli 1865).

24. *De dienst der Baälim in Israël. Naar aanleiding van het geschrift van Dr. R. Dozy 'de Israëlieten te Mekka.'* (Leiden, 1864). Dozy's studie was in 1864 te Haarlem verschenen. De vertaling verscheen onder de titel *The Worship of Baalim in Israel. Based upon the Work of Dr. R. Dozy, 'The Israelites at Mecca.'* by Dr. H. Oort (London, 1865). Het origineel beslaat 55 pagina's; de vertaling, uitgebreid met aantekeningen en appendices, 94 pagina's. In een eerdere brief had Colenso 'Dozy' gekwalificeerd als 'extremely interesting'; 'but I must read him again,